

Dramatische keerpunten in kunst en cultuur

Posterheide Brabant
J. v. Stolberglaan 3
5707 CK Helmond

Beeldenstormen

De begrippen ‘beschadigen’ en ‘vernielen’ zijn cultuurwetenschappelijk enkel te duiden als zij als menselijk handelen worden begrepen. Wanneer een reliëf door een aardbeving wordt beschadigd of een historische tekst door brand wordt vernield, en er geen menselijke opzet in het spel is, vallen deze buiten deze categorieën. Onder vernieling of beschadiging wordt opzettelijk gedrag verstaan, waarbij het object zijn betekenis en functie of zijn symbolische inhoud onbruikbaar of onherkenbaar gemaakt zijn.

Over de hoeveelheid aan documenten die in de loop van de eeuwen bewust zijn ‘weg geselecteerd’ en weggegooid, zijn slechts zeer grove schattingen te maken. Bij wisselingen van regiem werden steeds weer archieven systematisch verwoest, bij opstanden werden vaak doelgericht archieven verbrand. Alleen in de Italische middeleeuwse communes werden jaarlijks duizenden geschreven documenten door de archivarissen zelf vernietigd. Het bekendste voorbeeld uit de oudheid is de verwoesting van de bibliotheek van Ashurbanipal (669-631 v. Chr.) in Ninivé, toen deze stad in 612 v. Chr. werd veroverd. Wellicht waren in deze bibliotheek 25.000 kleitabletten verzameld, die de gehele culturele erfenis van Mesopotamië omvatten en door Meden en Babyloniërs werden vernield. In veel gevallen zijn wij daarom aangewezen op bronnen die van vernielingen getuigen. Zo zou Bernabò Visconti (1323-1385), heerser van Milaan, in 1363 zijn bode hebben gedwongen om de pauselijke bul van excommunicatie op te eten.

In middeleeuwse bronnen is vaak sprake van het ‘verscheuren’ van oorkonden. Documenten van perkament zijn echter niet gemakkelijk te verscheuren, eerder zullen de documenten met messen stukgesneden zijn. Hetzelfde geldt voor massieve marmeren stèles in het antieke Athene, waarop volksbesluiten waren vermeld of wetten of eredecreten. Zij konden na veranderde politieke koers in de zee geworpen zijn of vernield. Vele, en vaak grote, stèles in Athene die betrekking hadden op de Zeebond van 478-404 v. Chr. zijn in veel kleine fragmenten bewaard die duiden op een bewuste politieke daad. Mogelijk in samenhang met de nederlaag van Athene in de Peloponnesische oorlog gedaan door Spartanen, Atheense collaborateurs of de ‘dertig tirannen’.

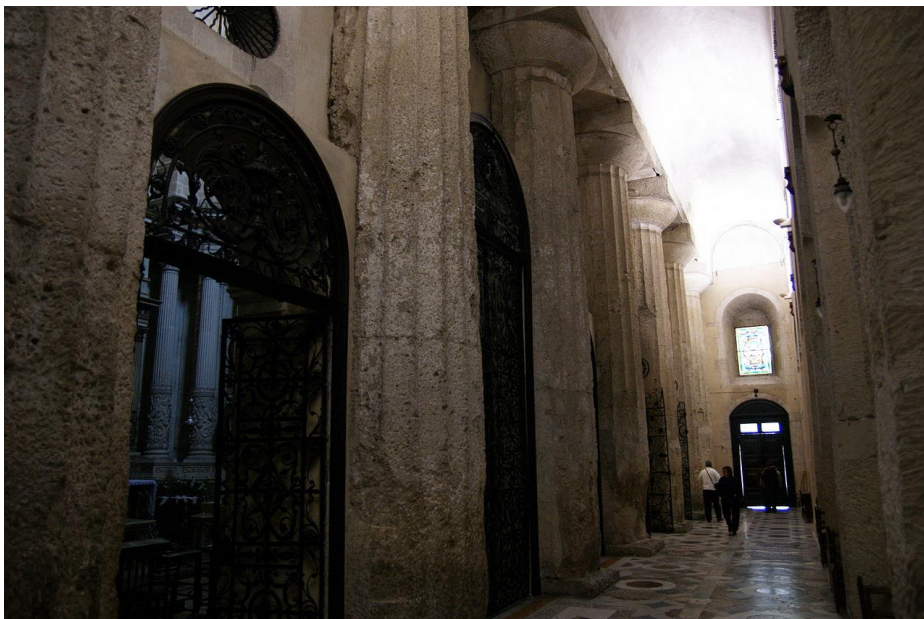

Ostracon tegen Melakles

In sommige gevallen is vernietiging onderdeel van een ritueel of handeling en moet het betreffende (kunst)werk worden vernietigd om te kunnen functioneren. Zo kende men in het faraonische Egypte het gebruik van vernietigingsrituelen, waarbij voorwerpen als een scarabee of ramskop van was of ongebakken klei gebroken werden om hun kracht te ontnemen. Het ostracisme (schervengericht) in Griekenland maakte vaak gebruik van zwart- of roodfigurige vazen die in stukken werden geslagen om scherven te krijgen en te gebruiken voor de vermelding van een naam erop. Het ostracisme was een stemprocedure om politieke leiders die te machtig waren geworden te verbannen voor één of meer jaren.

Beeldenstormen in onze bedoelde betekenis hebben bijna altijd betrekking op politieke of religieuze omwentelingen. Vaak gebeurt het op een keerpunt in de geschiedenis, een nieuwe politieke orde, het afrekenen met het verleden, botsende visies in religieuze kwesties. Het betreft meestal niet zozeer het bestormen van beelden of dergelijke, maar het uitwissen van symbolen, teksten of beschadigen van figuren of portretten die zo aan het zicht en dus uit de geschiedenis worden genomen, damnatio memoriae. Dat kan betrekking hebben op heersers, maar ook op goden of heiligen. Deze damnatio blijft echter lang niet altijd beperkt tot teksten, inscripties of beelden. In de architectuur bespeurt men door de eeuwen vaak het verschijnsel dat een bestaand heiligdom in een tijd van religieuze omwentelingen wordt gebruikt voor de inrichting van een cultusruimte voor de nieuwe religie om daarmee de herinnering aan het oude weg te vagen. Zó kunnen opgravingen tot verrassingen leiden, zoals bij de Romeinse tempels onder de Grote Kerk in Elst of blijken kerken soms gebouwd in een tempel, zoals in Syracuse.

Beschadiging of vernieling van gebouwen, beelden of teksten kunnen, hoe vreemd het wellicht ook klinkt, veel verduidelijken over veranderde politieke, religieuze,....en ook artistieke inzichten.

Syracuse, Duomo in Athena-tempel

Beeldenstormen in Mesopotamië en het oude Egypte

Bij het ontstaan en de vroegste ontwikkelingen van de oudste heersersculturen blijkt al sprake te zijn geweest van iconoclasmen. Koninklijke inscripties uit de Sumerische tijd maken gewag van het omverwerpen van grensstèles, het vernielen van godenbeelden van tegenstanders en het aanbrengen van vloeken op koninklijke monumenten. Het ging daarbij blijkbaar vooral om het vernielen van deze symbolen van macht te gebruiken om de herinnering aan de opdrachtgevers weg te vagen. De koning en zijn entourage waren de enige opdrachtgevers in die tijd, vernielingen van hu opdrachten hadden dus een politiek karakter. Bedenk daarbij in dit verband dat beelden van goden werden beschouwd als levende incarnaties van goden, en beelden van koningen getuigden van de heilige natuur van het koningschap.

Het meest genoemde vroege voorbeeld van iconoclasme in Mesopotamië is de bronzen kop van een Akkadische koning, mogelijk Sargon uit de 23e eeuw v. Chr. Deze kop werd gevonden in Ninivé en bevond zich in een stratigrafisch veel jongere laag. Eén oog is vernield, twee oren zijn afgeslagen neus en het einde van de baard beschadigd. Over het algemeen wordt gemeend dat deze vernieling plaatsvond tijdens de Medisch-Babylonische belegering van Ninivé in 612 v. Chr. omdat de aard van vernieling sterk lijkt op de behandeling van de Meden een kleine eeuw later. In de beroemde rotsinscriptie in Behistun staat o.a. de zinsnede dat koning Darius [de verslagen revolterende Tritantaechmes] ‘...naderhand ik zijn neus en allebei zijn oren afsneed, en een oog uitstak....Naderhand kruisigde ik hem te Arbela’.

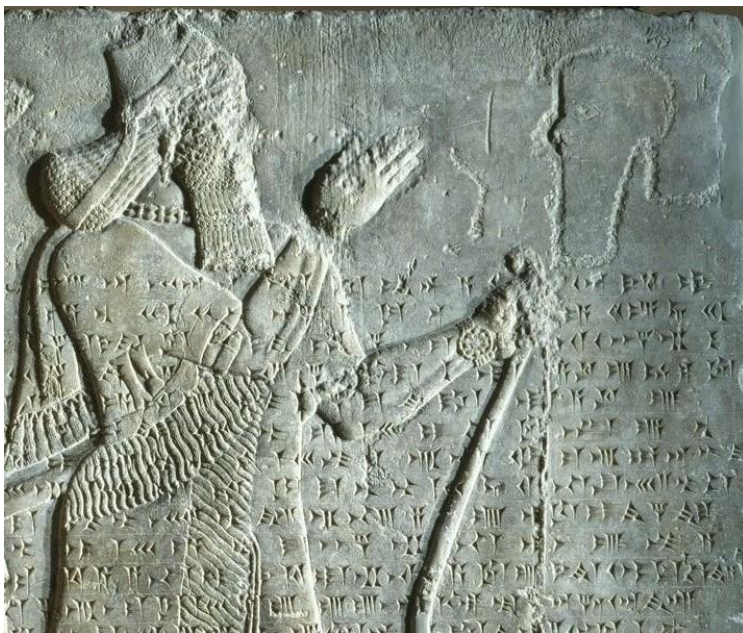
Sargon van Akkad

Detail stèle Naram-Sin

De overwinningssstèle van koning Naram-Sin, kleinzoon van Sargon, stelt de koning voor in triomferende houding over het bergvolk de Lullubi. In het reliëf is de koning voorgesteld als gelijke aan de goden. De stèle dateert uit de 22e eeuw v. Chr. De steen werd gevonden in Susa in Iran, waar hij in de 12de eeuw door de Elamitische koning Shutruk-Nahhunte naartoe werd gebracht, samen met een grote buit na zijn glorieuze campagne in Babylon. Naast de oorspronkelijke inscriptie liet hij een nieuwe aanbrengen tot zijn eigen roem en met daarin de mededeling dat de stèle was meegenomen na de plundering van de stad Sippar.

Koning Gudea van Lagash heeft meer koninklijke monumenten nagelaten dan welke vorst uit Mesopotamië. Beroemd zijn de talloze beelden van hem, die vaak zonder kop bewaard zijn en daarom in verband worden gebracht met een vorm van iconoclasme. Gudea heerste over een welvarende stadsstaat en werd na zijn dood vergoddelijkt. In zijn verheerlijking en vergoddelijking overschaduwde hij de andere leden van zijn dynastie. Er zijn geen aanwijzingen dat hij in ongenade viel en er een *damnatio memoriae* heeft plaatsgevonden. Een moderne hypothese stelt dat een aardbeving en/of militaire inval tot de ‘onthoofding’ van diverse beelden heeft geleid. Opmerkelijk is dat op enkele beelden een vloek is vermeld in spijkerschrift tegen diegenen die het beeld schenden. Deze teksten zijn niet ‘uitgewist’ of beschadigd. Een soortgelijke vloek is ook te zien op de beroemde sarcofaag uit ca. 1000 v. Chr. van koning Ahiqam uit Byblos.

Assurbanipal II

Opmerkelijk is het reliëf met de voorstelling van koning Ashurnasirpal II uit de 9^e eeuw v. Chr., afkomstig uit zijn paleis in Kalhu. Het bevindt zich in de onbekende Bowdoin collectie. Waarschijnlijk heeft later een Medische koning de kop van de heerser vernield en een spookachtige contour van een andere kop laten afbeelden tegenover dat van de Assyrische koning. Waarschijnlijk is de spookachtige kop die van een Elamitische koning, de aartsvijand van Mesopotamië door de eeuwen. Het lijkt een wraakactie van de iconoclasten vanwege de onderdrukking onder de Assyrische overheersers, een voorbeeld van de vernieling van machtssymbolen van een zojuist verslagen totalitair regiem.

Ook in het faraonische Egypte hebben we een aantal bekende voorbeelden van *damnatio memoriae*, hoewel recent zorgvuldig onderzoek oudere veronderstellingen soms hebben bijgesteld. Zo in het geval van farao Hatsjepsut.

Na de dood van Thutmosis II kon de kroonprins Thutmosis III, zoon van een concubine van Thutmosis II, zijn vader niet opvolgen. Zo werd

Hatsjepsut, dochter van Thutmosis I regentes. De gedeelde macht van de regentes en Thutmosis III heeft vaak aanleiding gegeven tot avontuurlijke speculaties omtrent hun tegenstrijdige verhouding. Na haar dood en die van de hogepriester van Amon verdween klaarblijkelijk de invloed van het priesterschap. Beiden werden mogelijk het slachtoffer van interne machtsstrijd. Wij weten echter alleen dat Thutmosis III na Hatsjepsuts dood de cultus in haar dodentempel liet beëindigen en ook haar beelden liet vernielen. Dat gold ook voor de door haar gebouwde ‘chapelle rouge’ in de tempel van Karnak. Deze beroemde tempel is blijkbaar toch nog jaren gebruikt geweest door Thutmosis III. Pas in zijn 42^e regeringsjaar vaardigde hij een verbod uit op beelden van Hatsjepsut. Waarschijnlijk zijn ‘weghalen’ van cartouches en figuratieve beelden van Hatsjepsut pas tot stand gebracht nadat de tempels van haar, incl. de dodentempel in Deir-el-Bahari, reeds in onbruik waren. Een damnatio memoriae dus op een later tijdstip, zo’n 20 jaar na de dood van Hatsjepsut, en weloverwogen secuur uitgevoerd. Mogelijk werd al dit uitgevoerd als een legitimatie van het eigen gezag, ook dat van zijn zoon Amenhotep II.

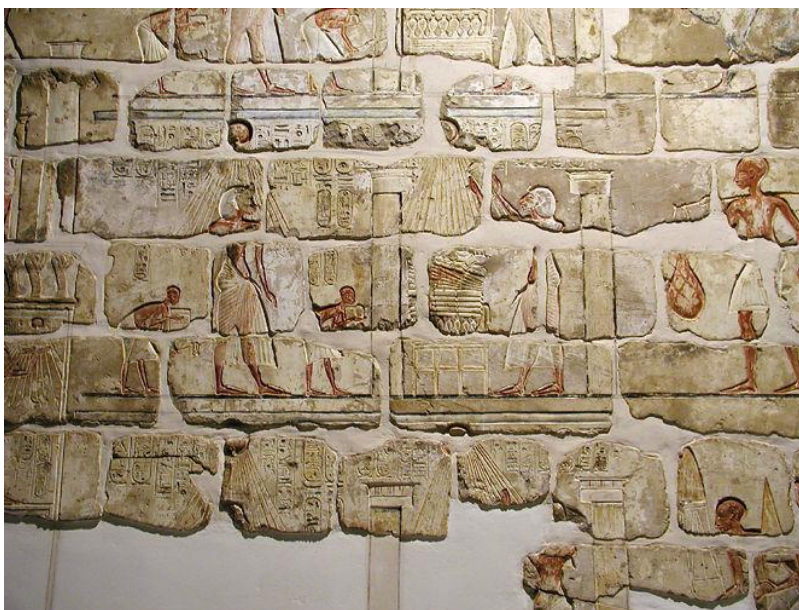
Karnak, Chapelle Rouge

Deur-el-Bahari, dodentempel Hatsjepsut

Onder Amenophis III raakte een nieuwe religie in zwang, waarbij de koning dagelijks als het evenbeeld van de zon werd begroet. De nieuwe paleisideologie uitte zich in de opkomst van de god Aton, de gebruikelijke naam van de zonnescijf. Volgens de ideologie verenigde de koning zich in het geheim met Aton, om de volgende morgen als zijn evenbeeld weer zichtbaar te worden. Het hof benadrukte het belang van de niet lokaal-gebonden zonnegod ten koste van de in wezen Thebaanse Amon. Amenophis IV, zoon van Amenophis III en Teje, zou als kroonprins reeds deelgenomen hebben aan de discussies over de dynastieke koningscultus en de god Aton. Hij hief de cultus van Amon van Karnak op. In het hele land werd het bezit van Amon consequent geconfisqueerd door het wegbeitelen van zijn godennaam. De farao verhuisde naar de nieuwgebouwde hoofdstad Achet-Aton en veranderde zijn naam in Echnaton. In de Aton-tempel verving de dynastieke cultus met de afbeeldingen van de koning en zijn familie die van de oude beschermgoden.

Echnaton stierf zonder dat hij een opvolger had aangewezen. Al kort na zijn dood werden zijn hervormingen teruggedraaid en werd Amon in ere hersteld en weer in zijn tempel geïnstalleerd. Dat gebeurde tijdens het korte bewind van Tutankhaten. Hij schijnt nog enkele jaren in Amarna verbleven te hebben, maar veranderde al snel zijn naam in Tutankhamon. Na zijn korte regering werd de generaal Horemheb de nieuwe farao. Tijdens zijn bewind vond een ware beeldenstorm plaats om de Amarna periode uit de geschiedenis te bannen. In Amarna begonnen grootse sloopwerkzaamheden, terwijl de Aton tempel in Karnak werd ontmanteld. Het materiaal ervan werd gebruikt bij de bouwwerkzaamheden van Horemheb aan de Amon tempel in Karnak. Daarom zijn tienduizenden kleine blokken met reliëfvoorstellingen en fragmenten van beelden bewaard, gebruikt als opvulling van pylonen van de Amon tempel en in de 20^e eeuw teruggevonden.

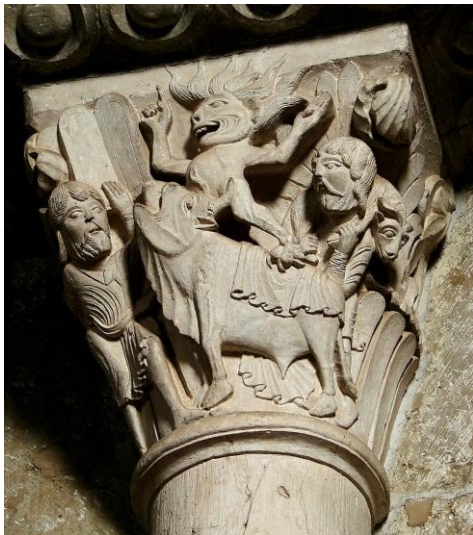

Karnak, resten Aton tempel

Een zeer merkwaardige vorm van usurpatie en ‘damnatio memoriae’ betreft de kop van farao Osorkon I. Deze farao uit de 22^e dynastie regeerde van 922-887 v. Chr. Merkwaardig is dat de kop een pruik heeft die geliefd was in de Amarna-tijd. De cartouche met de naam van farao bevindt zich op een zeer ongebruikelijke plaats midden op de borst. Betreft het dus een kop van een beeld uit de 19de dynastie dat door Osorkon is geïsurpeerd of is het een aanpassing aan een vroegere stijl? De kop is gevonden in Byblos in Libanon. Daar liet een plaatselijke vorst in Fenicisch schrift een heilige tekst voor de stadsgodin ‘de heerseres van Byblos’ aanbrenge.

Ook de Bijbel kent een befaamd voorbeeld van een beeldenstorm, tijdens het bewind van koning Hizkia (715-687 v.Chr.). Hij was koning van Juda en verzette zich met succes tegen de Assyrische aanvallen op zijn rijk. Hij wilde binnensluipend heidendom uitroeien en schafte de verering van de Assyrische goden af. *“Hij verwijderde de offerplaatsen, verbrijzelde de gewijde stenen, haalde de Asjerapalen omver en sloeg de koperen slang die Mozes gemaakt had aan stukken.”*

Een ouder voorbeeld betreft de oprichting van het Gouden Kalf. Dit gebeurde op het moment dat Mozes de wetstafelen op de berg Sinaiï moest halen. Toen Mozes afdaalde van de berg zag hij veel mensen dansen om een gouden kalf. De hogepriester Aaron had tijdens Mozes' afwezigheid sieraden ingezameld en om laten smelten tot het Gouden Kalf. Mozes vernietigde zowel de wetstafelen als het Gouden Kalf en liet 3000 vereerders van de afgod ombrengen. Met deze beeldenstorm werd het geloof in en de trouw aan de enige Jahweh bekrachtigd.

Vézelay, het Gouden Kalf

Griekse oudheid en Hellenisme

De meest beruchte beeldenstorm in de Griekse oudheid was ongetwijfeld de verwoesting van tempels en beelden op de Akropolis van Athene door de Perzen in 480 v. Chr. Het oude Parthenon was nog altijd in aanbouw toen de Perzen de stad plunderden en verwoestten. Na de Perzische episode werden veel van de bouwfragmenten van de onvoltooide tempel gebruikt in de noordmuur van de akropolis waar zij dienstdeden als een prominent 'oorlogsmonument'. Veel vernielde beelden en cultusobjecten werden begraven in cultische kuilen die dienstdeden als vulling voor het kunstmatig plateau van de nieuwe Athena tempel.

Athene, noordmuur akropolis

Akropolis, Moscophoros

Uit de klassiek Griekse oudheid zijn niet veel voorbeelden van beeldenstormen bekend. Wél zijn gegevens bekend van massale ópruimingsacties' van geschonken beelden aan tempels en heiligdommen. Dit zal vooral veroorzaakt zijn door de overcomplete hoeveelheid die na verloop van tijd aan wijgeschenken ontstond.

Een bijzonder voorbeeld van damnatio memoriae was in het geval van Herostratos. In 356 v. Chr. stak hij de tempel van Artemis in Ephese in brand om daarmee onsterfelijk te worden. Deze tempel, was door koning Croesus van Lydia gebouwd ter vervanging van een oudere die verwoest was. Om anderen te ontmoedigen soortgelijke plannen te ontplooiën, werd Herostratos geëxecuteerd. Daarnaast werd een wet afgekondigd die het verbod zijn naam te noemen op straffe van dood.

Nadat Alexander de Grote Perzië was binnengevallen stuurde hij zijn hoofdmacht naar Persepolis in 330 v. Chr. Na enkele maanden werd de troepen toegestaan om Persepolis te plunderen. Uiteindelijk zou het paleis in vlammen opgaan. Het is niet duidelijk of dit per ongeluk gebeurde of het gevolg was van een weloverwogen daad van wraak voor de verwoesting van de akropolis van Athene tijdens de Tweede Perzische Oorlog. In ieder geval was het symbool van de macht van de Perzische koningen vernietigd.

De Romeinse oudheid

Het begrip ‘damnatio memoriae’ had in eerste instantie betrekking op het uitbannen van de herinnering aan een Romeinse keizer. Het is het tegenovergestelde van ‘apotheose’, waarbij gemeend werd dat de keizer naar de hemel was opgestegen en verbleef onder de goden. Na de dood van de keizer werd de balans opgemaakt ten aanzien van zijn bewind. De Senaat kon besluiten om de keizer tot god te verheffen en een publieke cultus toe te wijzen. Wanneer er niet getwijfeld werd aan opvolging was de apotheose vanzelfsprekend. Toen Hadrianus in 138 stierf en de Senaat aarzelde, maakte zijn opvolger Antoninus Pius duidelijk dat de overleden keizer erkend was als god. In sommige gevallen waren er heftige discussies over de divinatie, zoals in het geval van Claudius. Volgens Suetonius wilden na de dood van Caligula in 41 na Chr. *‘sommigen elke herinnering aan de keizers uitbannen en hun tempels vernietigen’*, maar Claudius wist de pogingen van de Senaat om zijn voorganger in de ban te doen te blokkeren. In geval van damnatio werden namen verwijderd, portretten of beelden vernield en zelfs munten konden opnieuw worden geslagen. Plinius de Jongere schrijft over de vernieling van de beelden van Domitianus: *‘Hoe prachtig was het om die arrogante koppen in stukken te smijten, onze zwaarden ertegen te verheffen, ze met onze bijlen in stukken te hakken, alsof bloed en pijn op onze klappen volgden’*.

Voor Romeinen was damnatio memoriae erger dan executie: het noodlot om vergeten te worden! Vaak betrof het meer dan enkel het uitwissen van de persoon in portretten en dergelijke, maar kon grote gevolgen hebben voor de architectuur en/of stadsplanning. Rome zelf is daar een prachtig voorbeeld van.

Na de regeerperiode van Nero woedde een ware beeldenstorm. Hoewel de eerste vijf jaren van zijn bewind een gouden tijd waren, ging het daarna snel bergafwaarts. Hij hield zich vooral bezig met zijn middelmatige talenten van acteur, dichter en zanger, wat bij Senaat en volk niet goed viel. Tot overmaat van ramp verwoestte in 64 een grote brand een deel van Rome. Toen naderhand bleek dat Nero in een deel van de verwoeste stad zijn nieuwe paleis bouwde, de Domus Aurea, werd de haat alleen groter jegens hem. Verteld werd dat hij de brand zelf zou hebben aangesticht. Uiteindelijk werd een relatief onbeduidende opstand in Gallië in 68 het einde voor Nero. Deze opstand was aanleiding voor enkele andere opstanden zoals die van Galba en Otho in Spanje. Na zijn dood trof hem de damnatio memoriae.

Kolossus van Nero, munt en reconstructie beeld

Het ‘vierkeizerjaar’ 69 verliep zeer rumoerig met als finale het uitroepen van Vespasianus tot nieuwe keizer. De nieuwe keizer voerde een realistische politiek, met name ook omdat het keizerschap door Caligula en Nero behoorlijk bezoedeld was. Een erfenis uit zijn periode als veldheer liet hij zijn zoon Titus voltooiën, de inname van Judea en Jeruzalem. Uiteindelijk werd daar in 70 een opstand met ferme hand de kop in gedrukt. De verwoestingen en plunderingen waren immens. Het Joodse volk was zijn tempel kwijt, verwoest en geplunderd. Om zijn positie in Rome te versterken begon hij met de bouw van het Colosseum, uitgerekend daar waar Nero zijn vestibule en een meer had als entree naar zijn Domus Aurea. De grootse kolossus van Nero als zonnegod die bij deze vestibule stond bleef zeker tot in de 4^e eeuw staan, maar werd aangepast als beeld van enkel de zonnegod. De verbanning van Nero uit de geschiedenis van Rome zou echter nog verder reiken, toen Trajanus besloot om bovenop de Domus Aurea zijn publieke thermen te bouwen. Domitianus volgde zijn broer in 81 na Chr. op en bleef 15 jaar keizer. Hoewel hij bij het volk en leger populair was, vertoonde zijn bewind totalitaire trekken. Hij wist zich ter niet populair te maken bij de elite en werd daarom door leden van de Senaat als een tiran beschouwd. Vooral Tacitus had weinig goede woorden voor hem over. Volgens Suetonius was hij de eerste keizer die erop stond aangesproken te worden als ‘dominus et deus’. Hij werd in 96 vermoord en de Romeinse Senaat sprak een *damnatio memoriae* uit.

In de jaren '30 van de twintigste eeuw werd onder het gebouw van de Cancellaria in Rome een aantal reliëfs gevonden die waarschijnlijk gemaakt zijn in opdracht van Domitianus. Op één van de reliëfs is Domitianus afgebeeld, waarschijnlijk bij zijn vertrek ten strijde tegen de Chatti. Vanwege de *damnatio memoriae* werd op last van Domitianus' opvolger Nerva de kop van de voormalige keizer veranderd in die van de nieuwe keizer. De kop van Nerva is niet in verhouding met de torso, zijn nek is te lang en de ogen zijn niet even groot.

Cancellaria-reliëfs met Nerva-kop op Domitianus-torso

Een bijzonder voorbeeld van *damnatio memoriae* heeft betrekking op keizer Commodus, van 177 tot 180 medekeizer van Marcus Aurelius en daarna nog tot 192 keizer. Hij beschouwde zich als godheid, gelijk aan Hercules en dus zoon van Jupiter. In 192 benoemde hij zich als de nieuwe Romulus' en gaf Rome een nieuwe naam: Colonia Lcia Annia

Commodiana. Alle namen van de maanden werden nu genoemd naar de twaalf namen die hij zichzelf had gegeven., zelfs de Senaat kreeg een nieuwe naam: Commodianus Fortunatus Senatus. Hij liet zelfs de kop van de Kolossus van Nero bij het Colosseum vervangen door een kop van hemzelf en liet een bronzen leeuw aan zijn voet plaatsen zodat hij leek op Hercules. In 192 werd hij vermoord en de Senaat verklaarde hem tot een publieke vijand. Zijn beelden werden vernietigd. Op een reliëf aan de Boog van Constantijn, dat uit de tijd van Marcus Aurelius dateert, is Commodus met opzet van de voorstelling weggehaald. Saillant detail is dat de kop van Marcus Aurelius onder Constantijn veranderd is in een Constantijnse kop! Wel heel opmerkelijk is dat keizer Septimius Severus, opvolger van Commodus, in 195 de damnatio memoriae introk en Commodus alsnog liet vergoddelijken, ongetwijfeld om in de gunst te geraken bij de familie van Marcus Aurelius.

Septimius Severus, Julia Domna en Caracalla

Caracalla, damnatio Geta

Septimius Severus werd in 193 de stichter van de Severische dynastie. Hij was gehuwd met Julia Domna uit Homs en samen hadden zij twee zoons: Caracalla en Geta. Toen Septimius in 211 in Britannië stierf, bestegen Caracalla en zijn broer Geta beiden de troon als elkaars medekeizer. Zij waren van plan om het rijk te verdelen, maar zover kwam het niet: Geta werd in december 211 door zijn broer vermoord. Daarna trof hem de damnatio memoriae. Daar zijn nog tal van voorbeelden bewaard. Op de beroemde Tondo Severiano, een geschilderd familieportret van Septimius Severus, zijn vrouw en twee zoons, is het portret van Geta weggehaald. Hetzelfde is gebeurd bij de Arco dei Argentarii in Rome, een poort die in 203/4 door de geldwisselaars en edelsmeden is gemaakt ter ere van keizer Septimius Severus. In de reliëfs zijn verschillende personages verdwenen, Geta, maar ook de geëxecuteerde prefect Plautinus en Caracalla's verbannen vrouw Plautilla. Zelfs op munten, waar de twee broers samen op waren afgebeeld, is Geta na zijn dood weggehaald. Zelfs op een brug bij Samosata in Oost-Turkije werd een erezuil voor Geta weggehaald. De brug was gebouwd in opdracht van Septimius Severus. Op de Boog van Septimius Severus in Leptis Magna zijn beide broers naast elkaar bewaard gebleven.

Kort na zijn aanstelling als keizer in 284 deelde Diocletianus de macht met Maximianus, eerst als caesar, later als mede-keizer. Een jaar later werd het rijk in twee gedeelten gesplitst. Maximianus werd verantwoordelijk over het westelijk deel, het oosten bleef onder het gezag van Diocletianus. In 293 werd het rijk gereorganiseerd tot vier bestuurlijke eenheden, tetrarchie, bestuurd door respectievelijk een keizer, een medekeizer, en twee caesares. Galerius was caesar in het oosten. In 305 stortte de Eerste Tetrarchie in, en Diocletianus deed afstand. Een Tweede Tetrarchie onder Constantius I Chlorus hield maar één jaar stand, en werd in 306 gevolgd door de Derde Tetrarchie onder Galerius. Hij benoemde Severus tot keizer van het westen, en passeerde daarmee de door hem ongewenste militaire benoeming van Constantijn tot keizer van het westen. Constantijn was de zoon van Constantius I Chlorus die stierf tijdens de voorbereiding van een oorlog tegen de Picten in Groot-Brittannië. Constantijn werd caesar van het westen. De situatie werd nog ingewikkelder toen in 306 Maxentius zich onwettig tot keizer verklaarde in Rome. Maxentius was de zoon van Maximianus, Galerius'caesar in het oosten. In 308 werd Severus opgevolgd door Licinius. Constantijn en Maximinius werden ook verheven tot keizer.

In 298 had Galerius de Perzen verslagen in Ctesiphon. Deze overwinning werd op grootse wijze vastgelegd op de zog. Boog van Galerius bij zijn paleis in Thessaloniki waar hij tot 303 woonde. Blijkbaar zijn na de, overigens natuurlijke, dood van Galerius portretkoppen bewust beschadigd. Dit moet gebeurd zijn in de tijd dat Constantijn de suprematie had verworven boven alle mededingers. In het Archeologisch Museum van Thessaloniki bevinden zich de resten van de zogenaamde kleine Boog van Galerius, met daarop twee portretbusten van Galerius en de stadsgodin Tyche. De kop van Galeria Valeria wijst op een datering van 308 of iets later toen zij verheven was tot augusta. In 314 werd zij op last van Licinius om het leven gebracht. De portretkop van Tyche was oorspronkelijk een portret van Galeria Valeria, na haar dood bewerkt tot de bewaarde Tyche kop. Zo werd het portret van de keizerin een personificatie zonder enige politieke agenda.

Thessaloniki, kleine Boog van Galerius

Galeria Valeria/ Tyche

In 303 werd op het Forum Romanum de Decennaliazuil geplaatst als erbetoon aan het tienjarige regeringsjubileum van de Tetrarchie van Diocletianus. De keizer bracht in dat jaar een bezoek Rome. In totaal waren vijf zuilen opgesteld op of achter de rostra. Vier zijn verdwenen. Op de basis van de Decenniazuil zijn aan één zijde autoriteiten afgebeeld,

vaak benoemd als senatoren. Opmerkelijk is echter de groep van vier figuren vooraan met een togavorm die in de 3e eeuw bij soldatenkeizers vaker werd gebruikt. De koppen zijn behoorlijk beschadigd. Kan het een daad geweest zijn op last van Maxentius, onwettig keizer in Rome vanaf 306?

Rome, Boog van Constantijn

Commodus weggehaald

In 315 vierde de Senaat de overwinning van Constantijn op zijn tegenstander Maxentius en de decennalia van Constantijn samen met de wijding van een triomfboog, de Boog van Constantijn. Uit recente opgravingen is gebleken dat de boog in eerste instantie voor Maxentius was opgericht. Voor de boog zijn talrijke beelden en reliëfs gebruikt van andere monumenten uit de tijd van Trajanus, Hadrianus en Marcus Aurelius. Enkele reliëfs van Marcus Aurelius laten de keizer zien bij officiële gelegenheden waarbij de beeltenis van de in ongenade gevallen zoon Commodus is weggehaald. Deze ‘bewerkingen’ waren dus al een eeuw oud bij het hergebruik van reliëfs. Op reliëfs uit de tijd van Hadrianus zijn diverse koppen veranderd van ‘stijl’. Op diverse plaatsen van de boog bevinden zich reliëfs uit de tijd van Trajanus, het zog. Grote Trajaanse fries. Op elk van de panelen is de kop van Trajanus vervangen voor die van Constantijn. De monumentale kop van Constantijn, de zog. Kolossus, is ook een bewerking van een oudere kop uit de 2de eeuw, mogelijk van Trajanus of Hadrianus.

Op 27 februari 380 vaardigde keizer Theodosius, samen met Gratianus en Valentinianus II, het Edict van Thessaloniki uit. Daarbij werd het christendom als de enige wettige keizerlijke religie verklaard. Hij voorkwam noch strafte de verwoesting van prominente klassieke tempels, zoals de tempel van Apollo in Delphi en het Serapeum in Alexandrië. Het instituut en de tempel van de Vestaalse Maagden in Rome werden opgeheven. In 393 werden de Olympische Spelen verboden. In 388 stuurde hij een prefect naar Syrië, Egypte en Klein-Azië om heidense genootschappen te ontmantelen en tempels te laten verwoesten.

Er zijn talrijke geschreven bronnen die de verwoesting van heidense tempels op het einde van de 4^e eeuw vermelden. Martinus van Tours viel heidense plaatsen in Gallië aan, in en rond Carthago werden tempels en beelden verwoest, alle tempels van Gaza werden vernield, in Egypte, Griekenland en Syrië werden tempels verwoest.

Vroege christendom en vroege middeleeuwen

In de 5^e en 6^e eeuw heeft het vroege christendom niet alleen handig gebruik gemaakt van leegstaande tempels, maar door hergebruik in feite een *damnatio memoriae* gepleegd van oude heidense plaatsen. Bisschop Theophilus van Alexandrië verklaarde gesloten tempels als ‘verlaten’. Hij vroeg direct toestemming om een tempel te laten slopen en op de plaats een kerk te bouwen. Dit geval staat niet op zichzelf, want op talloze plaatsen is aangetoond dat op de plaats van bijv. Mithras-heiligdommen of tempels een kerk gebouwd is. Daarbij werden de tempels soms als fundering van de kerken gebruikt, soms als crypte. Ook werden vaak bouwmaterialen van voormalige tempels hergebruikt in de funderingen of muren van kerken. In Nederland kennen wij het beroemde voorbeeld van een middeleeuwse kerk in Elst boven op de plaats waar in de oudheid twee Romeinse tempels waren gebouwd. De kerk Santo Stefano Rotondo werd in de 5^e eeuw gebouwd boven op een grote Mithrastempel. Hetzelfde gebeurde met de vroegchristelijke San Clemente. Hier lijkt het dat de grote monotheïstische concurrent uit de 3^e eeuw geheel uit de herinnering werd verwijderd door de bouw van een kerk bovenop de heidense tempel. Santa Maria in Cosmedin in Rome werd gebouwd op de tempel van Hercules Pompeianus. Soms herinnert een naam van een kerk nog aan de plaats waar voorheen een tempel stond, zoals bij de Sankt Maria im Kapitol in Keulen of Santa Maria in Aracoeli in Rome. Santa Maria sopra Minerva in Rome is gebouwd boven een Isis-tempel die foutief werd toegeschreven aan Minerva. In de 8^e eeuw werd de grote tempel van Antoninus en Faustina in gebruik genomen als de kerk San Lorenzo in Miranda. In de 7^e eeuw werd in de voormalige Curia op het Forum Romanum de kerk Sant-Adriano al Foro gebouwd.

Rome, San Lorenzo in Miranda

Het hergebruik van tempels als kerkrumten was zeker een wel overdachte handeling. De betekenis van de oude functie werd ‘overruled’ door de nieuwe. Ook buiten Rome zijn daar fraaie voorbeelden van te vinden. Een mooi voorbeeld is de 6^e eeuwse kerk in de immense basilica van Septimius

Severus in Leptis Magna. De Concordiatempel in Agrigento werd in vroegchristelijke tijd verbouwd tot kerk. De Duomo van Syracuse is nog altijd een actieve kerk in een Dorisch tempelgebouw. De Dorische tempel van Hephaestos op de agora van Athene uit de 5^e eeuw v. Chr. is in een perfecte conditie gebleven sinds in de 7^e eeuw een kerk werd ingericht gewijd aan Joris. Van de bewaarde sculpturen zijn wel veel figuren onthoofd. Het Pantheon in Rome werd in 609 gewijd als de kerk Santa Maria ad Martyres. In de tempel te Luxor werd in laat romeinse tijd eerst een keizerlijk heiligdom gebouwd, later een kerk. Er zijn meer faraonische tempels die als koptische kerken werden gebruikt. Daarbij werden vaak inscripties op de muren aangebracht met het koptisch kruisteken.

Ook profane gebouwen moesten eraan geloven. Het atelier van Phidias in Olympia, waar hij zijn beroemde Zeusbeeld maakte, werd in vroegchristelijke tijd als kerk in gebruik genomen. Het mausoleum van Diocletianus in Split werd de bisschopskerk van de vroegmiddeleeuwse stad. De Cosmas en Damianuskerk in Rome werd in 527 ingewijd, nadat Theodoric de bibliotheek van het Forum Pacis en een deel van de tempel van Romulus had geschonken aan paus Felix IV om er een kerk in te richten.

Rome, San Nicola in Carcere

Opvallend is dat in sommige plaatsen de locatie waar, al dan niet legendarisch, vervolgingen van christenen hadden plaats gevonden, in de vroegchristelijke tijd deze plekken werden geïsurpeerd door de bouw van een kerk. In 259 werden bisschop Fructuosus en twee diakens in het amfitheater van Tarragona levend verbrand. In de vroegchristelijke tijd werd in het amfitheater een memoria-kerk gebouwd die pelgrims en ad sanctos begravingen aantrok. In het amfitheater van Dürres in Albanië werd in de 4^e eeuw een kapel gebouwd, waar in de vroeg byzantijnse mozaïeken werden aangebracht.

Romeinse gebouwen werden in vroegchristelijke tijd op grote schaal gebruikt als 'vindplaats' van bouwmaterialen. Zo is de Annunziata-kerk in Paestum bijna geheel gebouwd met Romeinse bouwmaterialen van de oude Grieks-Romeinse stad.

De basilica van Sant'Ápollinare Nuovo in Ravenna werd in de 505 door Theodoric gebouwd als Ariaanse kerk en was gewijd aan Martinus van Tours. Keizer Justinianus maakte er een orthodoxe kerk van, gewijd aan Martinus van Tours. Vanaf de 9e eeuw draagt de kerk haar huidige naam. De wijding onder Justinianus aan de orthodoxie liet tal van sporen na. De wand boven de bogen die middenschip en zijbeuken scheiden, was gedecoreerd met mozaïeken die thema's van het arianisme verbeeldden. De bovenste scènes werden gespaard, maar de onderste brede zone werd opnieuw gedecoreerd. De voorstellingen van de haven van Classis en het Palatium van Theodoric bleven gespaard, maar alle figuren werden weggehaald. Mogelijk betrof het afbeeldingen van Theodoric zélf en zijn hofhouding. Schaduwen van figuren zijn nog zichtbaar, op de zuilen hier en daar nog handen.

Sant'Apollinare Nuovo, Ravenna

Iconoclasm in Byzantium. Vroege islam

In de zesde eeuw was in het christendom het geloof in de intercessio van heiligen sterk ontwikkeld. Heiligen of Maria ‘Theotokos’ werden gebruikt als bemiddelaar om zegen of goddelijke gunst te verkrijgen. Het sterke geloof in het belang van fysieke aanwezigheid leidde tot het gebruik van relieken of iconen. Afbeeldingen in de vorm van mozaïeken of schilderingen was zeer gebruikelijk geworden in kerken en hadden inmiddels ook een spirituele betekenis gekregen, als in staat eigen capaciteiten te hebben (*‘...het beeld handelt of zich gedraagt als de voorgestelde zélf zich zou gedragen of zou handelen’*). De grenzen vervaagden met name toen rond 570 wonderbaarlijke afbeeldingen van acheiropoeita (niet door menshanden gemaakte) verschenen, waarvan de bekendste het Mandylion van Edessa was. In enkele versies van deze afbeeldingen van Christus zou deze zijn ontstaan doordat Christus zijn gezicht in een doek drukte, in andere zou Lucas het portret gemaakt hebben. Tussen het einde van de 6^e en de 8^e eeuw werd de scheiding tussen afbeeldingen door mensenheden gemaakt en niet door mensenheden gemaakt bijna onzichtbaar. Afbeeldingen van Christus en heiligen werden beschouwd als contactreliken en als zodanig vereerd. Het beantwoordde vooral aan de behoeften van de gelovigen in de moeilijke 7^e eeuw. De Kerk had hier in feite weinig mee van doen.

Chludov psalter, Iconoclasm

Overdracht Mandylion van Edessa

De opkomst heeft ook een rol gespeeld bij het gebruik van heilige afbeeldingen. De vroege islam benadrukte de ongepastheid van gebruik van iconische afbeeldingen. In 695 liet keizer Justinianus II een beeltenis van Christus op zijn gouden munten aanbrenge. Daarop besloot kalief Abd-al-Malik geheel te breken met het gebruik om byzantijnse munttypes over te nemen en enkel munten met teksten te gebruiken. De islam verwierp alle figuratieve afbeeldingen, niet alleen religieuze. Dit zal echter in de profane Arabische wereld van bijv. de hofcultuur toch nog enige tijd op zich hebben laten wachten, gelet op bijvoorbeeld de schilderingen van

he paleisje in Qasr Amra. De byzantijnse wereld hield zich alleen bezig met de heilige aanwezigheid in afbeeldingen. Theologisch belangrijk onderdeel van het byzantijnse iconoclastisch debat was de discussie over de twee naturen van Christus. Ikonen konden niet de menselijke en goddelijke Christus tegelijkertijd verbeelden, daarom werden ze alle beschouwd als afvallig. Helaas zijn er echter geen geschriften meer bewaard van de iconoclasten, enkel van de voorstanders van iconen, de iconodulen. De debatten tussen voor- en tegenstanders waren fel, elke partij probeerde de geschriften van de andere te vernietigen. Naar zeggen zou keizer Leo III bij het begin van de controverserend hebben te boeken van de iconodulen te vernietigen. Theologische argumenten van de iconoclasten zijn alleen bewaard in de vorm van selectieve citaten dei in documenten van de iconodulen zijn opgenomen.

Het klassieke bericht van het begin van het byzantijns iconoclasme vermeldt dat tussen 726 en 730 de byzantijnse keizer Leo III de verwijdering van de Christus icoon gelastte. Deze icoon bevond zich aan de Chalke poort, de officiële toegang naar het paleis. Het moest worden door een kruis. Enkelen van de uitvoerders van deze opdracht werden door een groep iconodulen vermoord. Gesuggereerd wordt dat de reden van verwijdering deels was ingegeven door een eruptie van het eiland Thera die door Leo werd gezien als de Wrake Gods met betrekking tot de beeldenverering. In 730 verbood de keizer de verering van religieuze afbeeldingen, maar kreeg wel oppositie. De iconodule patriarch Germanos I van Constantinopel nam ontslag of werd afgezet. Het is overigens zeer mogelijk dat het debat en de strijd niet in de hoofdstad, maar in de provincies begon.

De zoon van Leo III, Constantijn VI, was persoonlijk betrokken bij de iconoclastische beweging. Daardoor kreeg hij later een slechte naam.

In 786 vond het Zevende Oecumenische Concilie van Nicaea plaats waarin de verering van iconen werd gesteund.

In 815 begon een tweede iconoclastische periode onder keizer Leo V. Misschien was deze ingegeven door militaire mislukkingen die gezien werden als goddelijk ongenoegen. De Byzantijnen hadden een serie vernederende nederlagen geleden tegen de Bulgaars Khan Krum. De opleving van het iconoclasme werd officieel begeleid met een synode in de Hagia Sophia. In 843 was het iconoclasme voorbij.

Cappadocië, Göreme, Barbarakerk met iconoclastische schilderijen

Het is moeilijk te zeggen in hoeverre de iconoclastische edicten in het gehele rijk werden uitgevoerd, maar in ieder geval was in Constantinopel de vernieling van afbeeldingen systematisch.

De iconoclasten kwamen vaak uit de oostelijke provincies van Anatolië, de geboortestreek van keizer Leo III. Enkele specialisten wijzen op het feit dat moslims een grote rol hierin speelden. Net als de joden hielden zij zich aan het oudtestamentische beeldenverbod. Sommigen denken dat door de islamitische militaire successen in de 7^e en 8^e eeuw de byzantijnse christenen vooral in deze regio gemotiveerd werden om 'afgodsbeelden' af te wijzen en te vernielen. Oost-Anatolië was weliswaar het bastion van de eerste periode van het iconoclasme, maar niet meer van de tweede. De besluiten van 814 bleven een dode letter.

Op sommige plaatsen wijzen schilderijen nog op de periode van het iconoclasme. Het bekendste voorbeeld is de –gedulde- afbeelding van een kruis in de H. Eirene in Constantinopel. In Cappadocië treft men ook enkele rotskerken met schilderijen uit deze periode. Daarbij valt op de figuren in voorstellingen tot een minimum beperkt zijn.

Tunesië, mozaïek met pauw

Een opmerkelijk verschijnsel betreft een aantal mozaïeken met pauwenvoorstellingen in Tunesië. Deze romeinse mozaïeken zijn willens en wetens beschadigd, waarbij het lichaam van de pauw weggehaald is. Waarschijnlijk is dit in de vroeg islamitische tijd gebeurd waarbij een oud symbool van paradijs (voor christenen) werd 'gedood'.

Ook is heel bijzonder dat in Jordanië op een aantal plaatsen vroegchristelijke mozaïeken zijn beschadigd, waarbij met name de menselijke figuren bewust zijn weggehaald. In Madaba treft men veel voorbeelden aan, maar ook in Umm er Rasas. Een moderne visie is dat de christenen dit zelf gedaan hebben om zich te schikken naar de denkwereld van de islamitische overmacht. In dat geval kan het in enkele gevallen zó zijn dat een voormalige kerkruimte voor korte of langere tijd gebruikt is door de moslims als gebedsruimte.

De iconoclasten kwamen vaak uit de oostelijke provincies van Anatolië, de geboortestreek van keizer Leo III. De beweging werd vooral door Cappadocië ondersteund, legers van nauwelijks cultureel gevormde mannen en waarschijnlijk sterk beïnvloed door de opkomende islam in de streek. Ook zullen de Joods-Arabische wortels bij deze mensen een grote rol hebben gespeeld. Anatolië was het bastion van het eerste iconoclasme. Het fanatisme tot vernieling was hier pijnlijk precies. Bij de tweede episode weigerde Cappadocië de keizer te ondersteunen. De besluiten van 814 bleven hier een dode letter.

Al sinds de 2^e eeuw was Cappadocië een centrum voor monniken en christelijke gemeenschappen. Onder keizer Heraclios in het begin van de 7^e eeuw was Cappadocië frontgebied, eerst tegen de Perzen, daarna tegen de moslims. Tussen de 7^e en 9^e eeuw gold het gebied als een bruggenhoofd van het Byzantijnse rijk tegen het oosten. Daarna kwam een eeuw van ontspanning, omdat het strijdtoneel naar Noord-Syrië was opgedrongen. Daarom zijn de 11^e en 12de eeuw de bloeiperiode van schilderkunst in deze streek, bevorderd door een tolerante houding van de Seldsjukse sultans. Er was sprake van een ongekende artistieke revival, in groot contrast met de iconoclastische houding in de tijd daarvoor. De oorzaak daarvan is nog altijd moeilijk vast te stellen. Een rijke orthodoxe beeldtaal ontwikkelde zich. Toch zijn er ook kerken die het typische decor van de aniconische kunst bewaard hebben zoals het de iconoclastische leer eiste. Een goed voorbeeld is de 11de eeuwse Barbara-kerk in Göreme met bijna alleen maar abstracte motieven en symbolen. De oudste schilderijen van Elmalı Kilise zijn ook nog een verre echo van het iconoclasme.

Cappadocië, Elmalı Kilise, schilderijen met iconoclastische fragmenten

Volgens de islamitische traditie gingen de nazaten van Ismael gedurende duizenden jaren over tot het polytheïsme. Idolische beelden van goden werden in de Ka'aba geplaatst, rituelen werden uitgevoerd inclusief de naakte omgang. Ten tijde van Mohammed werd de Ka'aba vereerd als de schrijn van Allah, de Hoge God, dezelfde als die van monotheïsten. Toen Mohammed Mekka had terug veroverd was het eerste wat hij deed het

schoonmaken van de Ka'aba van afgodsbeelden. Het enige wat bleef in het heiligdom was de Zwarte Steen. De Koran verbiedt niet expliciet de afbeelding van menselijke figuren, enkel afgoderij. Verboden van figuratieve voorstellingen bevinden zich in de hadith. Sinds de 9e eeuw beschouwden sunnietische geestelijken deze steeds meer als categorische verboden. Aniconisme is met name regel bij de fundamentalistische sunnietische sekten, evenals bij de salafisten en wahhabieten. De sjiïeten zijn veel minder stringent in aniconisme.

Het verbod op figuratieve voorstellingen heeft tot gevolg gehad dat het beeldloze een monopolie werd van de islam. De stralentheorie van de 10e eeuwse geleerde Alhazen kreeg naast de wetenschappelijke betekenis ook een culturele, religieuze en esthetische functie. De stralengeometrie van zijn leer werd de representatie van kosmische wetten. De opbouw van de geometrische vormen kreeg in de islamitische wereld dezelfde aandacht als een complexe iconografie in de westerse cultuur.

Konya, medrese

Alhambra, Zaal van de Twee Zusters

De vroege islam heeft op grote schaal gebruik gemaakt van zuilen en kapitelen uit de Romeinse of vroegbyzantijnse tijd. In moskeeën in Jeruzalem, Damascus, Caïro of Kairouan zijn honderden Romeinse bouwmaterialen als spolia verwerkt. Het beste voorbeeld is de Mezquita in Cordoba met meer dan 600 Romeinse zuilen. Bij de bouw van de Ibn Tulun moskee in Caïro in de 9^e eeuw mochten geen zuilen meer gebruikt worden omdat het te veel herinnerde aan kerkgebouwen: zo werd de eerste pijlermoskee geboren.

Een opmerkelijk verschijnsel is de aanleg en bouw van islamitische steden in Noord-Afrika in de vroege islam. Alle belangrijke islamitische steden zijn gebouwd ex novo, de oudere Romeinse en vroegchristelijke steden bleven onbewoond achter. Wél werden bouwmaterialen aan de oudere steden onttrokken, maar van een geplande systematische verwoesting was geen sprake.

Middeleeuwse beeldenstormen

Na de oproep in 1095 door paus Urbanus II om op kruistocht te gaan naar het Heilig land trokken ridders anderhalve eeuw verwoestend en plunderen door het Midden-Oosten. Het was meer een stedenstorm dan een beeldenstorm. Toch werden ook veel kostbare voorwerpen van de moslims geplunderd en als buit meegenomen. Zo verhuisden kostbare kristallen parfumflesjes naar West-Europa waar zij als bijvoorbeeld reliekenhouder werden gebruikt. Berucht is de plundering van de schatkamer van de Hagia Sophia in Constantinopel. De meest kostbare liturgische voorwerpen verhuisden naar de schatkamer van San Marco in Venetië. Men bedenke dat de relatie van de paus met de patriarch van Constantinopel ook uiterst bedroevend was. Veel van het ‘straatmeubilair’ in Venetië is ook in het Midden-Oosten geplunderd.

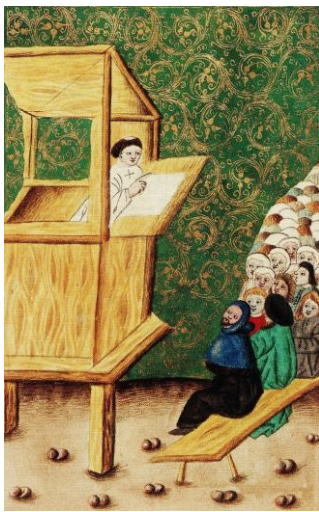
Venetië, paarden van San Marco

De vervolgingen van de Katharen, waar Dominicus en zijn orde zich sterk voor maakten, had tot gevolg dat veel manuscripten die als ketters werden beschouwd, werden verbrand. Daarnaast ging veel van de Occitaanse cultuur verloren. Deze cultuur stond bekend om zijn hoofs karakter – vanwege de vele kastelen in Zuid-Frankrijk. Daar is helaas veel van verdwenen en vernield.

De eerste moskee in India na de verovering door de moslims van het land werd vanaf 1193 in Delhi gebouwd. Volgens een nog altijd bestaande Perzische inscriptie op de oostelijke poort werd de moskee gebouwd met gebouwonderdelen van 27 hindoe en jaïn tempels. De tempels werden als iconoclastische daad vernield door de stichter van de moslim dynastie van Delhi, Qutb-ud-din-Aibak. Iconoclasme was tijdens zijn bewind normaal, waarschijnlijk vooral om politieke redenen. De vorst had een pathologische afkeer en intolerantie tegen verwenste niet-moslim religies.

Jan Hus leverde van 1404 tot 1409 felle kritiek op de Kerk van Rome, vooral waar het simonie, corruptie en handel in aflaten en relieken betrof. Hij verwierp het gezag van de priesters, vooral wanneer deze een doodzonde hadden begaan, en de autoriteit van de paus, met name zijn wereldse ambities zoals bijvoorbeeld bij de Inquisitie. Hus werd in 1409

geëxcommuniceerd en in 1415 geëxecuteerd op de brandstapel. De dood van Hus werd in Bohemen beschouwd als een grof schandaal, vooral omdat hij verraden was door de koning, Sigismund. Bestuurders van Praag die de koning moesten verwelkomen bij zijn aankomst, werden door een woedende menigte uit het raam van het stadhuis gegooid. In de jaren erna organiseerde Sigismund zevenmaal een kruistocht tegen de aanhangers van Hus, de Hussieten. De Hussieten streefden zowel religieuze als maatschappelijke hervormingen na. De beweging liep vooruit op de latere reformatie. De geloofsstrijd was tegelijkertijd een cultuurstrijd, met name tegen het Duitse patriciaat. De Hussieten trokken al plunderend en vernielend rond en staken kerken en kloosters in brand. De feodale machten gaven uiteindelijk toe en stonden de Hussieten toe hun geloof in Bohemen vrij te belijden. Dit was de eerste definitieve breuk in het westerse christendom.

Jan Hus, prekend in de Bethlehemkerk in Praag

Na de inname van Constantinopel door de Ottomanen werd de Hagia Sophia als kerk ontwijd en in gebruik genomen als moskee. Veel mozaïeken moesten het ontgelden. Waar het te veel moeite kostte, werd volstaan met een dikke laag pleisterwerk ter afdekking. Ook het Parthenon in Athene en orthodoxe kerkrumten veranderden van kerkrumte in moskee. Er werden ook veel kerken verwoest. In sommige Balkankerken werden toch nieuwe kerken gebouwd, maar altijd verdiept in de grond en met een dakhoogte die altijd lager was dan die van de moskeeën. Veel iconen, relieken en religieuze kostbaarheden werden vernield. Ook het beroemde mandylion van Edessa moest het ontgelden.

Istanbul, Hagia Sophia, detail

Berucht zijn de vernielingen van byzantijnse schilderijen, zoals in Cappadocië of Servië/Kosovo. In de kloosterkerk van Gracanica werden de ogen uitgestoken uit de afbeeldingen van koning Milutin en koningin Simonida. Wanneer byzantijnse kerken in gebruik werden genomen als moskee, werden alle schilderijen of mozaïeken verwijderd of verdekt met een laag stucco. Religieuze inventaris werd vernield, zoals de iconostase of koorinrichting.

Gracanica, koningin Simonida

Protestantse Reformatie en Beeldenstormen

Met de publicatie van zijn 95 stellingen in 1517 leidde Maarten Luther de Protestantse Reformatie in. Dankzij de boekdrukkunst werden zijn punten van kritiek snel verspreid. In zijn disputatio klaagde Luther de machtsmisbruiken van de clerus binnen de Rooms-katholieke Kerk aan. Volgens sommigen begon de Reformatie al in de 15de eeuw onder Johannes Hus. Andere initiatieven tot verandering waren er al eerder, zoals de Moderne Devotie van Geert Grote. Belangrijke vertegenwoordigers van de Reformatie waren Maarten Luther, Huldrych Zwingli, Johannes Calvijn en John Knox. Zij hadden de bedoeling om de katholieke Kerk van binnenuit te hervormen. De paus wees echter de hervormingen af, daarbij gesteund door vorsten als Karel V. Hierdoor kwam het tot een breuk tussen de gereformeerden en de rooms-katholieken, politieke tegenstellingen werden gevoed en verschillende godsdienstoorlogen en opstanden braken uit.

Luther verzette zich tegen de idee dat de mens zelf zijn redding moest bewerkstelligen. Hij greep terug op de teksten van de apostel Paulus, waarin deze uitlegt dat de redding voortkomt uit de genade van God, niet uit werken van de mens. Luther verzette zich daarom sterk tegen de handel in aflaten. Een belangrijk verschil tussen Luther en een verlicht denker als Erasmus was dat Luther de leer van de vrije wil tot het goede afwees, terwijl Erasmus deze juist verdedigde.

Lucas Cranach d. O., maarten Luther

In Engeland richtte Hendrik VIII de Kerk van Engeland op en werden kloosters gesloten. Hendrik deed dit echter niet uit sympathie voor Luther, maar omdat hij van de paus geen toestemming kreeg om te scheiden van zijn echtgenote Catharina van Aragon. In Denemarken slaagde Christiaan III er met behulp van de Hanzesteden in om het Lutheranisme op te leggen aan Denemarken en Noorwegen. In Zweden benoemde koning Gustaaf I Wasa zichzelf tot hoofd van de Zweedse Kerk en drong het Lutheranisme op. Ook Frankrijk, Schotland en Zwitserland waren ontvankelijk voor de nieuwe ideeën. De beweging van Calvijn zorgde voor een tweede

reformatorische golf. Als onderdeel van het reformatorische streven ontstond in de 16de eeuw de revolutionaire stroming van de Wederdopers. Zij werden, mede vanwege hun kritische houding ten opzichte van Kerk en overheid, zwaar vervolgd, niet alleen van katholieke zijde, maar ook door lutheranen en calvinisten. In later tijd kregen zij de naam Doopsgezinden.

Tussen 1536 en 1541 vond in Engeland en Ierland de ontmanteling van kloosters plaats. In 1534 was Hendrik VIII hoofd van de Kerk van Engeland geworden. In eerste instantie vond de ontmanteling plaats om de reguliere inkomsten van de Kroon te verhogen, later werden er veel militaire campagnes mee gefinancierd. De kloosters in Engeland waren zeer rijk. De ontmanteling van de klooster vond echter plaats in de context van aanvallen op kerkelijke instellingen elders in de Rooms-katholieke wereld. De religieuze veranderingen waren in Engeland echter anders dan op het vasteland. Op het Europese vasteland was grote onvrede bij de gewone mensen en de lagere geestelijkheid, in Engeland werd de reformatie aangestuurd vanuit de hoogste lagen van de maatschappij.

Hans Holbein, Thomas Cromwell

Thomas Cromwell ontwikkelde het bestuurlijk apparaat voor de ontmanteling van de kloosters in Engeland en Ierland. Hij ‘bezocht’ in 1534 alle kloosters om hen te zuiveren in hun religieuze leven in te instrueren in hun plicht om de koning te gehoorzamen en het pauselijk gezag te verwerpen. De eerste ronde van ontmanteling vond plaats in 1536.

Furness Abbey, ontmanteld in 1536

Veel voormalige kloosterkerken werden in gebruik genomen als parochiekerk, abtshuizen werden landhuizen en woonhuizen, bouwmaterialen werden verkocht, graven van heiligen en koningen geplunderd en vernield, relieken vernield. Grote abdijen zoals die van Glastonbury of Bury St. Edmunds die eeuwenlang een bloeiende pelgrimscultuur hadden gekend, werden snel ruïnes. Grootschalige vernielingen en beeldenstormen vonden vooral plaats in de 17de eeuw door de Puriteinen tegen de privileges van de Anglicanen.

Naast de vernieling en teloorgang van de kloosters was de vernieling van kloosterbibliotheken misschien wel het grootste culturele verlies tijdens de Engelse reformatie.

Volgens sommigen had de beeldenstorm in Europa een religieuze oorzaak: in de 16de eeuw kwam het calvinisme op in de Nederlanden. De aanhangers zouden erg gekant zijn tegen het vereren van heiligen. Zij baseerden zich daarbij op de Bijbelse Tien geboden, waarin sprake is van het verbod om beelden te vereren. Ook zouden de beeldenstormers zich aan de uitbundige rijkdom ergeren binnen de kerkgebouwen. Dit bleek onder andere uit kreten die geleverd werden op verschillende kerkmuren: *'(H)ic ben niet voornemensch deese kerk oph te geeven'*. Deze opvatting wordt tegenwoordig betwist. Historici wijzen op sociale ontevredenheid die mede de aanleiding zou zijn geweest. Ook de opkomst van een middenklasse kan een factor geweest zijn. Een groot deel van de bevolking zag in het calvinisme een mogelijkheid zich te ontworstelen aan het oude gezag.

Verspreiding Beeldenstorm

Zelf waren de calvinisten van mening dat een kerk zo sober mogelijk moest worden ingericht: cultuurkenmerk van de opkomende stedelijke burgerij. Het calvinistisch-protestantisme wordt wel gezien als belangrijkste emancipatorische uitdrukking op religieus gebied van de economisch sterker wordende burgerij. In dit opzicht wordt de Beeldenstorm van 1566 wel gezien als een tastbare uiting van de 'doorbraak' van een burgerij die niet langer meer door de Rooms-katholieke Kerk werd beïnvloed.

De gebeurtenissen op 10 augustus 1566 in Steenvoorde (Frans-Vlaanderen) worden gezien als het begin van de Beeldenstorm. In de eerste fase vernielden rondtrekkende groepen kerken in de Westhoek, zoals in steden als Veurne, Ieper, Kassel of Belle. Het epicentrum was Steenvoorde, waar na een preek van Sebastiaan Matte zijn gehoor naar het Laurentiusklooster trok en de kerkbeelden stuk sloeg. De tweede fase vond plaats in de streek rond de Schelde en breidde zich uit naar het noorden. Vernielingen vonden plaats in steden als Gent, Antwerpen, Breda, Den Bosch, Delft en Amsterdam. In de derde fase werden voornamelijk kerken ten noorden van de grote rivieren aangevallen. Deze aanvallen waren meer georganiseerd, acties van de lokale bevolking gesteund door de edelen.

Vernielingen in Dom Utrecht

Koning Filips II wilde de orde in de Nederlanden herstellen en de Beeldenstormers bestraffen. Hij zond de hertog van Alva naar de Nederlanden. Margaretha van Parma trad in 1567 af uit protest tegen Alva's methoden. Beeldenstormers werden bestraft, nieuwe bisschoppen werden aangesteld en de besluiten van het Concilie van Trente werden doorgevoerd. Willem van Oranje organiseerde een opstand tegen de Spanjaarden, het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Ook na 1566 vonden nog diverse Beeldenstormen plaats, zoals in Utrecht, Zwolle en Arnhem in 1580. In de Dom van Utrecht zijn de sporen nog duidelijk zichtbaar.

Tussen Beeldenstorm en Franse Revolutie

Sinds de aanwezigheid van de Spanjaarden in Meso-Amerika werden talloze piramides van de Precolumbiaanse culturen verwoest of gebruikt om er een kerk op te plaatsen. De piramide van Cholula in Mexico is één van de bekendste. Daarnaast werden de oude steden zo van karakter gewijzigd naar West-Europees voorbeeld dat religieuze centra of tempels verdwenen of werden vervangen door kloosters, zodanig dat de inheemse bevolking totaal gedesorienteerd raakte. Alles werd in het werk gesteld om de inheemse bevolking elke religieuze band met het verleden te ontnemen. Nadat conquistador Hernan Cortéz in de herfst van het jaar 1521 de laatste vrije Azteekse vorst, Cuauhtemoc, had onderworpen, nam hij de hoofdstad Tenochtitlan in. De prestigieuze stad werd haast volledig vernield, de inwoners werden gedecimeerd door de maanden durende oorlog en door de ziekten die de Spanjaarden hadden geïmporteerd. De overlevenden werden gedwongen aan de wederopbouw van de stad te werken: de kanalen werden gedempt, waarbij de monumentale pre-Columbiaanse standbeelden dikwijls als vulmiddel werden gebruikt. Eeuwen later vindt men er nog terug bij het uitvoeren van bouwwerken: steen is een kostbaar materiaal en de Azteekse beeldhouwwerken waren gerecycleerd...

Cholula

De ‘Sons of Liberty’ was een geheime organisatie van Amerikaanse kolonisten die hun rechten wilden beschermen en zich verzetten tegen de Britse belastingen. Vanaf 1767 begonnen zij teer en veren te gebruiken om gouvernementele bestuurders te straffen en te beledigen. Na het voorlezen van de Declaration of Independence in 1776 trokken zij het standbeeld van koning George III in New York van zijn standbeeld. Het beeld werd omgesmolten en tot munitie gemaakt. Dergelijke daden werden gebruikelijk bij bevrijding van talloze koloniale gebieden later.

Tijdens de gewelddadige episode van de Franse Revolutie werd iconoclasm gesteund door zowel leden van de regering als door de burgerij. Talloze monumenten, religieuze kostbaarheden, en andere historisch belangrijke objecten werden vernield om de herinnering aan het

oude regiem uit te bannen. Beelden en altaarstukken in kerken werden vernield. De Revolutie bracht de Kerk harde klappen toe. Een van de bekendste voorbeelden is de vernieling van de galerij van koningen aan de westgevel van de Notre-Dame in Parijs. Bij opgravingen in jaren '70 van de 20^e eeuw werden de beelden en afgeslagen koppen vóór de westgevel in een kuil teruggevonden. In 1789 werden de kerkelijke bezittingen in beslag genomen. Contemplatieve ordes werden afgeschaft. Talrijke kloosters moesten het ontgelden. De verwoesting van de abdij van Cluny is misschien wel het meest berucht. In 1790 moesten priesters de eed van trouw en gehoorzaamheid zweren om erkend en bezoldigd te blijven. In 1792 vonden er moordpartijen plaats op priesters in een groot aantal plaatsen. In 1794 werden de kerken in Frankrijk gesloten, alle religieuze orden opgeheven en religieuze diensten onderdrukt. In 1795 regelde een decreet de scheiding van Kerk en Staat. In 1796 moesten de kerken hun registers van inschrijvingen in de Kerk overdragen aan de burgerlijke macht en werd bij wet de 'burgerlijke stand' opgericht.

De regering van de nieuwe Republiek voelde zich verantwoordelijk om kunstwerken uit hert verleden te bewaren vanwege hun historische, esthetische en culturele waarde. In deze paradoxale missie van vernielen en bewaren van de symbolen van het Ancienne Régime ontstond het fenomeen van publieke musea, het Louvre voorop.

Afgeslagen koppen koningsgalerij Notre-Dame

Tijdens de Franse Revolutie werd een standbeeld van Lodewijk XIV op Place de la Concorde neergehaald en verwoest. Dit was de prelude op de terechtstelling van zijn opvolger Lodewijk XVI op dezelfde plaats, toentertijd geheten 'Place de la Révolution'.

Een wel heel bijzondere vorm van vernieling betreft de 'Nachtwacht' van Rembrandt. Van 1642 tot 1715 hing het doek in de grote feestzaal van de Kloveniersdoelen in Amsterdam. In 1715 verhuisde het schilderij naar het stadhuis op de Dam, waar het tussen twee deuren moest hangen en daarom werd verkleind tot 82% van het oorspronkelijke oppervlak. Van het linkerdeel werd het meest verwijderd, waardoor een brugleuning, twee schutters en de pluim van de hoed van een derde man zijn verdwenen.

Iconoclasme van de Commune-opstand tot IS

De Commune van Parijs was een revolutionaire regering die heerste over Parijs van 18 maart tot 28 mei 1871. Ingrijpende hervormingen werden doorgevoerd, zoals de scheiding van kerk en staat, en de vervanging van het leger door een nationale garde. Tussen 21 en 28 mei 1871 was de zog. 'semaine sanglante', waarin de revolutie bloedig werd onderdrukt. Talloze gebouwen werden in brand gestoken, waaronder het stadhuis. De zuil van Napoleon op Place Vendôme werd van zijn sokkel getrokken. De schilder Courbet werd hiervoor verantwoordelijk gehouden en veroordeeld. Nog vóórdat hij een jaarlijkse schadevergoeding moest betalen, kwam hij echter te overlijden.

Place Vendôme, resten van zuil Napoleon

Archeologie was in de 19de eeuw een goudmijn voor westerse onderzoekers om grote collecties oudheden aan te leggen. Daarbij was vaak sprake van plundering en roof, ja zelfs vernieling. Tussen 1801 en 1812 liet lord Elgin de helft van de sculpturen van het Parthenon weghalen en bracht ze naar Londen. Sommigen beschouwden dit van begin af aan als een daad van vandalisme of diefstal. Aan het begin van de 20^e eeuw maakte de Duitser Von le Coq diverse expedities naar de provincie Xinjiang in China. Daar ontdekte hij enkele van de beroemdste boeddhistische grotten met schilderijen en bibliotheken uit de periode van de vroege Zijderoute. In plaatsen als Turpan, Kizil en Gaochang werden documenten en schilderijen meegenomen. De schilderijen in de grotten werden op kwaliteit geselecteerd en uit de muren gesneden. Daarbij werden ook bewust schilderijen vernield en bekrast, wellicht om anderen de pas af te snijden ook schilderijen mee te nemen.

Kizil, beschadigde schilderijen

Tijdens en na de Russische Revolutie van 1917 werden op grote schaal religieuze en profane voorstellingen vernield. Veel beelden en schilderijen van de tsarenfamilie moesten het ontgelden. Monumenten van overleden tsaren en keizerlijke adelaars werden vernietigd. Zo werd het standbeeld van Alexander III vóór de kathedraal van Moskou van de sokkel getrokken en vernield.

Lenin zou het liefst alléén leider zijn en blijven. De revolutionair van het eerste uur, Trotski, raakte in ongenade en werd op een beroemde foto zelfs 'defigured'.

Lenin tijdens speech. Trotsky van foto verwijderd

De Russische Kerk maakte een zeer moeilijke tijd door vanaf de Revolutie tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Kerken werden gesloten, kloosters kwamen leeg te staan. Lenin was fel anti orthodoxie. Dat gold ook voor Stalin tot aan de Tweede Wereldoorlog. De Verlosserskathedraal in Moskou, een beroemd gebouw uit de 19de eeuw, werd op last van Stalin in 1931 opgeblazen om plaats te maken voor het megalomane Paleis van de Sovjets. Dit project mislukte, en het terrein werd het grootste openluchtzwembad van Moskou.

De 17de eeuwse Kazankathedraal op het Rode Plein werd op last van Stalin in 1936 gesloopt om plaats te maken voor een openbare toiletinrichting en een tijdelijk onderkomen voor de Communistische Internationale. In 1990 werd besloten de kathedraal weer opnieuw op te bouwen.

In de geschiedenis van China zijn talloze anti-boeddhistische campagnes geweest, waarbij tempels en beelden werden verwoest. Tijdens de expeditie van Kwomintang naar Guanxi in 1926 werden boeddhistische tempels en beelden verwoest. Tempels werden ook tot schoolgebouwen

gemaakt of tijdelijke partijbureaus van de Kwonintang. Er werd tevens een sfeer van anti-westerse houding ontwikkeld, waarbij buitenlanders en missionarissen werden aangevallen.

Het is ironisch dat het concept 'Entartete Kunst' aan het einde van de 19de eeuw voor het eerst werd voorgesteld door de zionistische leider Max Nordau omdat de nazi's juist de joden als de kwade genius achter de moderne kunst zagen. In feite werden de joden ervan beticht door middel van de kunsten onder andere het raciale bewustzijn en vooral de morele kracht van het Duitse volk te ondermijnen. 'Entartete Kunst' voldeed niet aan de eisen van het nationaalsocialistische regiem. Het betrof vooral abstracte kunst en het expressionisme. In feite was het een campagne van de NSDAP om de Duitse kunstwereld onder haar controle te krijgen, zodat deze voor propagandistische doeleinden van de staat kon worden ingezet. Na de machtsovername in 1933 werd het veel kunstenaars onmogelijk gemaakt te werken door middel van een Berufsverbot. Velen emigreerden, zoals Erich Heckel, sommige kunstenaars met een joodse achtergrond overleden in een concentratiekamp, anderen zoals Otto Dix belandden in de gevangenis, weer anderen zoals Ernst Ludwig Kirchner pleegden zelfmoord. Honderden werken werden in beslag genomen en ateliers werden vernield. In 1937 werden kunstwerken uit Duitse musea verwijderd die als ontaard golden. 650 Werken werden op tournee gestuurd, als speciale voorbeelden van Entartete Kunst. De reizende tentoonstelling begon in München en was daarna in elf andere steden in Duitsland en Oostenrijk te zien. Op 30 juni 1939 werden veel van deze werken in Luzern geveild, vaak ver beneden de marktwaarde. Wat er overbleef werd in de hoofdkazerne van Berlijn vernietigd.

Veiling van Entartete Kunst

In 1938 organiseerde het naziregiem een andere tentoonstelling in Düsseldorf: Entartete Musik. De term *entartet* werd voor muziekstromingen als jazz, atonale muziek en vooral muziek van joodse componisten gebruikt. Ook muziek met folklore-achtige elementen werd in de ban gedaan. Het was voor het eerst in de geschiedenis van de

mensheid dat ras bepaalde of muziek goed was of niet. Veel joodse musici, componisten en dirigenten waren gedwongen om te emigreren.

De Culturele Revolutie was een sociopolitieke beweging die plaatsvond in China van 1966 tot 1976. De revolutie werd in gang gezet door Mao Zedong die de ware communistische ideologie in het land wilde bewaren en de resten van kapitalistische en traditionele elementen uit de Chinese maatschappij wilde verbannen. In eerste instantie werden bourgeois elementen uit het bestuur gezuiverd. Miljoenen mensen werden vervolgd, en werden slachtoffer van publieke vernedering, foltering of onteigening van bezit. Veel mensen werden verplaatst van de stad naar het platteland. Historische plaatsen, archieven en voorwerpen werden vernield omdat zij golden als symbolen van 'de oude denktrant'. Zo werden de Hemelse Tempel in Beijing en de Minggraven ernstig beschadigd. Van de tachtig beschermde culturele sites in Beijing werden er dertig verwoest. Oude boeken, schilderijen, e.d. werden vernietigd. Veel populaire muziek in Shanghai werd verboden als 'Gele Muziek', de componisten en musici werden vervolgd. Veel van de eeuwenoude geschiedenis van China werd vernietigd. Er vonden religieuze vervolgingen plaats, met name onder confucianisten en boeddhisten. Ook Tibet werd slachtoffer na de Chinese bezetting in 1950.

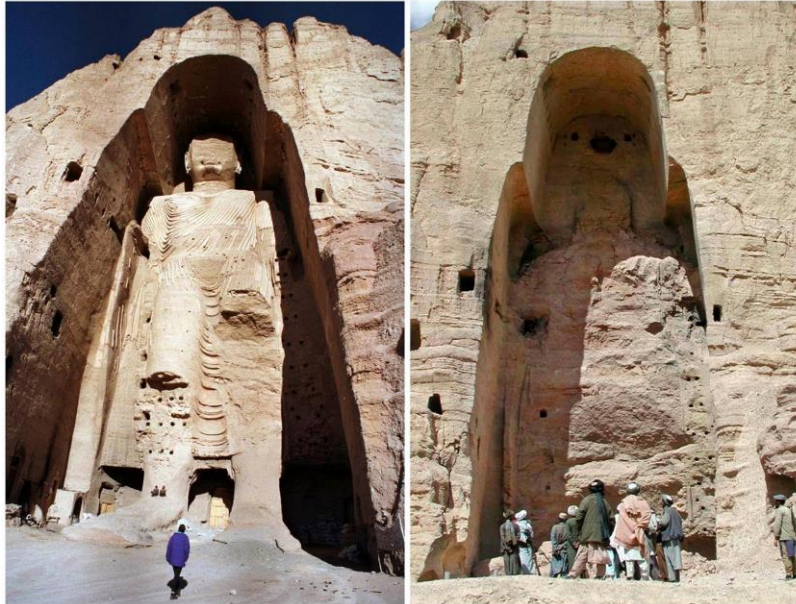

China, Culturele Revolutie

Na de Tweede Wereldoorlog groeide het moslimextremisme. Het wegvallen van koloniaal bestuur in Brits India zorgde voor een burgeroorlog tussen moslims en hindoes, terwijl de nieuw uitgeroepen staat Israël een brandhaard zou blijken voor gewapende conflicten. Het politieke landschap gedurende de Koude Oorlog liet het toe dat dictatoriale of autoritaire regimes zich in veel islamitische landen konden handhaven. De terroristische aanslagen van 11 september 2001 markeerden een keerpunt.

De taliban hebben hun wortels in de medreses van Pakistan. Tijdens de Afghaanse Oorlog waren veel Afghanen naar Pakistan gevlucht. De zonen van deze vluchtelingen werden massaal naar de medreses gestuurd waar ze onderwijs in de Koran en gratis voedsel en onderdak kregen. Er werd

merendeels een uiterst orthodoxe soennitische militante versie van de islam gedoceed. Deze studenten zouden een grote rol spelen in de burgeroorlog in Afghanistan, nadat de Russische troepen zich daar hadden teruggetrokken. In 1996 veroverden zij Kabul. In 2001 verwoestten zij de grote Boeddha-beelden in Bamiyan door ze op te blazen met dynamiet.

Bamiyan, verwoesting door taliban

Het doel van Islamitische Staat in Irak en de Levant was in eerste instantie een jihad tegen de Amerikanen in Irak en tegen iedereen die met hen samenwerkte, voornamelijk sjiieten, en het stichten van een islamitisch kalifaat in Irak, Syrië en omliggende landen. In feite zou dit het gehele Midden-Oosten, Noord-Afrika, Spanje, Turkije en de Balkan moeten omvatten. Christenen, jezidi's en andere niet moslims krijgen de keus zich te bekeren, als dhimmi belasting te betalen, of om te komen door het zwaard. Veel kerken, moskeeën, tempels, graven en historische gebouwen zijn vernietigd in de door IS ingenomen steden, zoals Raqqa, Mosoel en Telafar. Alleen al voor de stad Mosoel publiceerde IS een lijst van 50 moskeeën die vernietigd moesten worden. Ook Griekse mozaïeken en Assyrische sculpturen werden vernietigd. In juli 2014 werd de veronderstelde graftombe van Jona in Mosul opgeblazen. In september 2014 werd in Tikrit onder meer de 1300 jaar oude Assyrische Groene Kerk opgeblazen. In februari 2015 werden 8000 zeldzame boeken van de openbare bibliotheek in Mosul verbrand. In Ninive werden de resten van het Assyrische paleis zwaar beschadigd. De beelden werden beschouwd als afgoden. Grote verontwaardiging ontstond bij het bericht dat in mei 2015 monumenten als de tempel van Baal-Shamin in Palmyra werden verwoest. Ook de Bel tempel en drie graftorens werden deels vernield. Daarnaast vinden tot de dag van vandaag op grote schaal clandestiene opgravingen plaats en particuliere roof van beelden, e.d.

In 2012 werden veel gebouwen van het historische centrum van Aleppo verwoest en verbrand als gevolg van de strijd tussen het Syrische leger en de rebellen van Jabhat-al-Nusra. In 2014 eisten de oppositiegroepen van het Islamitische Front de verantwoordelijkheid op voor de verwoesting van

belangrijke historische gebouwen die door het Syrische leger als basis werden gebruikt. Musea in Homs, Hama en Deir-ez-Zor werden geplunderd. In het museum van Apameia werden Romeinse mozaïeken zelfs met een bulldozer weggehaald.

Palmyra, vernietiging tempel Baalshamin, 2015